

Абу Ҳанифа ва у кишининг мазҳаблари

16:14 / 28.03.2017 5927

Мусулмонлар оммасига Имоми Аъзам номи ила машҳур бўлган бу зот ҳақида кўплаб мақолалар ва китоблар ёзилган. Биз эса, у кишининг улуғ ҳаётлари билан қисқача танишиб чиқамиз. Абу Ҳанийфа Нўъмон ибн Собит Куфа шаҳрида ҳижрий саксонинчи санада таваллуд топдилар.

У киши аҳли сунна ва жамоа фикр мазҳаб бошлиқлари ичида энг аввал туғилганларидир.

Ёшликларидан таҳсили илм қилдилар, бир вақтнинг ўзида касб ҳам қилар эдилар. Ипак сотар эдилар. Талаби илмни тугатишлари билан дарс ва фатво беришни бошладилар. У кишида илм билан бирга тақво, ибодат, зоҳидлик ва Аллоҳга ёлбориш каби сифатлар ҳам мужассамлашган эди. У кишининг шахсий фазийлатлари ҳақида алоҳида китоблар ёзилган. Дийний фаолиятда фақат илмнинг ўзи кифоя қилмайди. Балки илм билан бирга тақво ва Аллоҳ таолога доимий боғлиқлик бўлиши зарур. Бу нарсалар имом Абу Ҳанийфада олий даражада эди. У кишини кўмишдан аввал ювган ғассол Ҳасан ибн Амора ювишни тамомлаб бўлиб, кафанлаб қўйилган жасадларига қараб:

«Аллоҳ сизни раҳмат қилсин, мағфират айласин. Ўттиз йилдан бери рўзасиз юрмадигиниз. Қирқ йил кеча-си ёнбошингиз кўрпа кўрмади. Сиздан кейин келганлар-ни чарчатдигиниз. Қориларни шарманда қилдигиниз», деган экан.

Маълумки, ўша вақтда ҳокимлар доимо тақводор ва ўзига ишончи бор уламолардан ҳадиксираб юришарди. Ула-моларни нима қилиб бўлса ҳам тузоқларига илинтириш ёки йўқ қилиш пайдан бўлардилар. Шундай ҳолат имом Абу Ҳанийфа ҳаётларида ҳам бўлган. У кишининг халқ ўртасидаги обрўларидан қўрққан Язид ибн Умар ибн Ҳу-байра Куфага қози қилмоқчи бўлди. Абу Ҳанийфа бош тортидилар. Шунда у кишини қамаб қўйиб, ҳар куни ўн қамчидан уришга амр бўлди. Аммо азоб ҳам имом Абу Ҳанийфани ўз фикрларидан қайтара олмади.

Халийфа Жаъфар Мансур Бағдодни қураётиб, Абу Ҳанийфани Куфадан олдириб келди. Имом Абу Ҳанийфа шаҳарни режалаш ва қуришда қатнашдилар. Аммо халийфа қозиликни таклиф қилганда, бош тортидилар. Орада яна дўқ-пўписа, тортишишлар бўлди.

Имом Абу Ҳанийфа ҳаётини ўрганган тарихчиларнинг айтишларича, у киши

халийфа Мансурнинг: «Агар қози бўлмасанг, Фурот дарёсига оқизиб юбораман», деган дўқларига: «Дарёда оқишни афзал кўраман. Билиб қўй, мен бу ишни эплай олмайман», деганлар.

Шунда халийфа Имомга: ёлғон айтаяпсан, деган. Имом Абу Ҳанийфа, дарҳол: сен ёлғончини қози қилишга қандоқ рози бўлаяпсан, деганлар. Ҳокимият саройи билан Имоми Аъзам ўрталаридаги ке-лишмовчиликлар кейин ҳам давом этди. Ҳокимиятнинг ёл-лаб олган олимлари хатога йўл қўйсалар аёвсиз фош қилар, у киши шу билан бирга, оддий кишилар, бечораларни доимо ҳимоя қилар эдилар. Имоми Аъзам ҳижрий 150-санада ва-фот этдилар.

Бу буюк имомнинг асл исмларини кўпчилик билмайди ҳам. Аммо ҳамма Имоми Аъзам, яъни «улуғ имом», «катта имом» деб номлайди. Ҳақийқатда ҳам у киши бунга сазовор зотдирлар. «Зар қадрини заргар билади» деганларидек, у кишининг қадрларини ҳам уламолар, имомлар биладилар. Имоми Аъзам ҳақида бошқа мазҳаб соҳиби имом Шо-феъий: «Одамлар фикҳда Абу Ҳанийфанинг боқимандала-ридир», деганлар.

Бошқа бир мазҳаб соҳиб имом Моликдан одамлар «Абу Ҳанийфани кўрганмисиз?» деб сўрашганда, «Ҳа, агар ушбу устунни тилло демоқчи бўлса, ҳужжат топа оладиган одамлигини кўрдим», деб жавоб берган экан-лар.

Машҳур имом Абдуллоҳ ибн Муборак:

«Фикҳда энг кучли одам Абу Ҳанийфадир. Унга ўхша-шини кўрмадим», деганлар.

Улкан илм соҳиби бўлмиш имом Абу Ҳанийфа ўз мазҳабларини бино қилишда Қуръони Карим, суннати наба-вия, ижмоъ, қиёс, саҳобаларнинг қавлларига суянадилар. Ҳукмларни чиқаришда қиёс ва истехсонга бошқалардан кўра кўпроқ мурожаат қилдилар.

Уламолар бу ҳақда у кишининг ўз сўзларини иқтибос қилиб келтирадилар: «Мен, аввало, ҳукми Аллоҳнинг кито-бидан оламан, ундан топмасам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларидан оламан. Агар ҳам Ал-лоҳнинг китобида, ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва-салламнинг суннатларида топа олмасам, саҳобаларнинг га-пидан бошқаникини олмайман. Гап Иброҳим, Шаъбий, Ибн Сийрийн ва Ибн Мусайябга етганда, ўзим уларга ўхшаб иж-тиҳод қиламан», деганлар. «Мевали дарахтга тош отадилар» деганларидек, исло-мий фикҳнинг душманлари, унинг энг кўзга кўринган арбоби имом Абу Ҳанийфани нишонга олганлар. У кишини айблаш орқали фикҳ илмига футур етказишга ҳаракат қилганлар. Баъзи вақтларда, билмасдан, ҳатто тарафдорлар ҳам шунга ўхшаш номақбул нарсаларни айтиб юрганлар.

Имоми Аъзамга қилинган таъналардан каттаси у кишини «ҳадис илмида қолюқ» деб айблашдир. Душманлар: Абу Ҳанийфа ўн еттита ҳадис ривоят қилган, холос, дейишади. Бу ботил гап бўлиб, у киши ёлғиз ўзлари ривоят қилган ҳадисларнинг сони икки юз ўн бешта, бошқалар билан ше-рикликда ривоят қилган ҳадислари эса, жуда ҳам кўп. У кишининг «Муснад» номли китобидаги намоз бобининг ўзида бир юз саккизта ҳадис келтирилган. Абул Муайяд Муҳаммад ибн Маҳмуд Хоразмий Абу Ҳанийфанинг муснадларини жамъ қилиб, бир китоб шаклига келтирган. Бу китоб ҳижрий 1326-санада Мисрда чоп этилди. Ҳажми катта бўлиб, 800 саҳифача келади.

Баъзилар: Абу Ҳанийфа қиёсний заиф ҳадисдан устун қўяди, дейишган. Лекин, аслини олганда, ундай эмас экан. Уламолар бу масалани ҳам ўрганиб чиқишган ва Имоми Аъзам заиф ҳадисни қиёсдан устун қўяди, деган хулосага келганлар. Бунга мисоллар ҳам келтирилганлар: «Намозда қаҳқаҳа билан кулса тоҳарат кетиши ҳақидаги ҳадис заиф бўлса ҳам, Абу Ҳанийфа уни қиёсдан устун қўйиб қабул қилганлар».

Имом Абу Ҳанийфанинг ўзлари бу ҳақда: «Аллоҳга қа-самки ким бизни қиёсний насдан (яъни: ҳадисдан) устун қўяди деса, ёлғон айтибди ва бизга туҳмат қилибди. Нас бўлгандан кейин қиёсга ҳожат қолар эдимиз?!» дейдилар.

Имом Аъзам ўз мазҳабларида доимо мусулмонларга енгиллик бўлишининг тарафдори сифатида ижтиҳод қилганлар.

Кези келганда яна бир мулоҳазани айтиб ўтмоқчиман. Ҳамма, ҳатто Абу Ҳанийфа раҳматуллоҳи алайҳининг мух-лислари ҳам у кишини раъй, яъни фикрий фикҳнинг асосчи-си дейишади ва ҳадисни кўп ишлатган имомларга муқобил қўйишади. Худди бошқа имомлар ҳадисдан ҳукм чиқаришган-у, Имоми Аъзам эса фикрларидан чиқарганга ўхшаб қолади. Менимча бу хато фикр. Бунга Имоми Аъзам яшаган шароит ва бошқа омиллар сабаб бўлган бўлса керак.

Мисол учун, имом Молик умуман бошқа шароитда яшаб, ижод қилганлар. У киши Мадийнаи Мунавварада, ҳадис ил-мининг марказида яшаганлар. Шунинг учунми, ҳар бир фикҳий масала айтганларида, унга қўшиб ҳадисдан унинг далилини ҳам айтганлар.

Имом Моликнинг «Мувааттоъ» китобларида ҳадис ва ривоятлар фикҳий боблар асосида жамланган.

Имоми Аъзам ўзлари аҷам бўлганлар, асосан арабмас халқлар билан яшаганлар, эҳтимол яна бошқа омиллар бўлгандирки, у киши фикҳий ҳукми айтиб, ўз сўзлари билан ифода қилганлар-у, ортидан унга далил бўлган ҳадисни зикр қилмаганлар.

Ҳанафий мазҳабига оид фикҳий китобларни мутолаа қилган ҳар бир киши буни дарҳол тушуниб етади. Аммо Али Қорининг «Мухтасари Виқоя» китобига ёзган шарҳини ўқиган одам Ҳанафий мазҳабида айтилган ҳар бир гапнинг оят ва ҳадисдан далили бор эканига ишонч ҳосил қилади. Ҳозирги кунимизда покистонлик уламолардан аллома Зафар Аҳмад Усманий ўзларининг устозлари улуғ олим са-моҳатли шайх Ашраф Али Таҳонавийнинг кўрсатмалари ила «Эълоус-Сунан» номли йигирма бир жилдли китобни йигир-ма йил давомида ёзиб тугатдилар. Бу китоб улкан меҳнат самараси ўлароқ ҳанафий мазҳабидаги фикҳий масалалар ҳадислар асосида ечилганини исбот қилибгина қолмай, ҳадисдан фойдаланишда бошқа мазҳаблардан устун экани-ни ҳам исбот қилди. Абу Ҳанийфа раҳматуллоҳи алайҳига тил теккизаётганлар аввало мазкур икки китобни ўқиб, сўнгра гап бошласалар, яхши бўлади. Аллоҳ таоло ўтган уламоларимизнинг барчасини, жум-ладан, Имоми Аъзамни раҳмат айласин. Қолганларни тўғри йўлга бошлаб, ўзи адаштирмасин.

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф